

JUTUN TOTEUTUS

Julkaisemista edeltävässä, jutun toteutukseen liittyvässä vaiheessa toimitus pyrkii varmistamaan jutun riittävästä lähdekritiikissä ja siitä, että jutun tiedot ovat paikkansapitäviä tai muuten perusteltuja. Todenmukaisuuden varmistaminen on tärkeää etenkin arvioitaessa nimettömien henkilölähteiden kertomia tietoja. Haastattelulle on tärkeä saada tarkastaa häntä käsittelevän jutun asianmukaisuus.

JOURNALISMIN TODENMUKAISUUS

Lähteiden käyttö

Henkilölähteiden luotettavuus

Tallenteiden ja datan luotettavuus

Havainnoinnin luotettavuus

PAIKKANSAPITÄVÄ JUTTU

Faktapohjainen kerronta

Mielikuvapohjainen kerronta

Journalistiset tulkinnat

Fiktiiviset esitykset

TIETOJEN VARMISTAMINEN

Varmistuksen osoittaminen

Haastattelun tarkastaminen

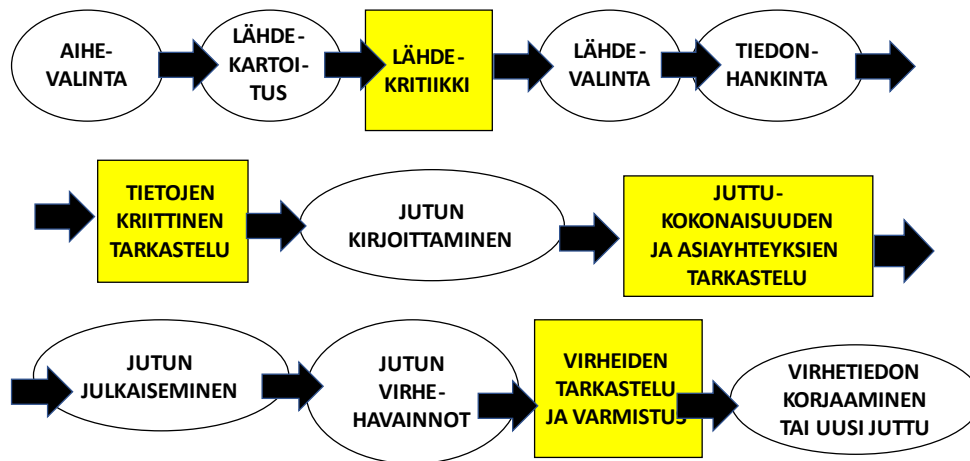
Journalismin todenmukaisuus

Lähteiden käyttö

Journalismin yksi tärkeimpiä piirteitä on kerrottujen tietojen paikkansapitävyys. Journalistin ohjeissa tämä korostuu toimitusten velvollisuutena todenmukaiseen tiedonvälitykseen. Velvoite koskee käytännössä kuitenkin vain tietojen paikkansapitävyyttä, sillä esimerkiksi tulkinnalliset vaatimukset tietojen olennaisuudesta tai monipuolisuudesta vaikeuttaisivat merkittävästi

toimitustyötä. Käsitteilyn monipuolisuutta voidaan joka tapauksessa parantaa aiheen jatkoseurannalla.

Todenmukaisuuden vaatimus keskittymällä pelkästään jutun faktoihin ei välttämättä tarjoa riittävän kokonaisvaltaista kuvaa toimituksen käsittelemästä asiasta. Toimitustyössä olisikin tärkeää tarkastella erikseen jutussa hyödynnettäviä lähteitä, lopputuloksen kokonaisuutta, tietojen keskinäisiä asiayhteyksiä ja jutun mahdollisia virheitä. ¹

Kuva 5. ”Journalistinen totuusprosessi”.

Tilannetta voidaan hahmottaa eräänlaisen ”journalistien totuusprosessin” avulla (kuva 5)). Jutun tavoittelemaan ”journalistiseen totuuteen” vaikuttaa jo lähtökohtaisesti, kuinka valittu aihe ja sen käsittelyssä tarvittava tiedonhankinta on rajattu. Lähteiden kartoitukseen pohjautuvassa *lähdekriittisessä tarkastelussa* jutun mahdollisia lähteitä voidaan arvioida esimerkiksi tunnistettavuuden, edustavuuden, merkittävyyden, olennaisuuden, riippumattomuuden ja asiantuntemuksen pohjalta. Toimittajan tavoitteena on kehittää, tavoitella ja hyödyntää riittävän tasokkaita lähteitä voidakseen esittää niille selvitetävän asian kannalta relevantteja kysymyksiä.

Tiedonhankintaa seuraavassa *tietojen kriittisessä tarkastelussa* pyritään varmistumaan niiden luotettavuudesta, tuoreudesta, täsmällisyydestä, riittävydestä ja todistusvoimasta. Toimittaja voi hyödyntää juttuun valitsemiaan tietoja ”kiistämättöminä” faktoina tai perusteltuina oletuksina asioiden tilasta.

Jutun kirjoittamista seuraavassa, mutta julkaisemista edeltävässä *Juttukokonaisuuden ja asiayhteyksien tarkastelussa* arvioidaan jutun sisältämien tietojen painotuksia, asiayhteyksiä ja keskinäistä yhteensopivuutta. Virheellisten painotusten seurauksena juttuun saattaa sisältyä aiheen kannalta vähemmän merkittäviä tietoja merkittävien kustannuksella. Tiedoilla on oltava myös riittävä

asiayhteys käsiteltävään aiheeseen, jotta toisiinsa kuulumattomia tietoja ei rinnasteta väärin perusteiden toisiinsa tai synnytetä asioiden välille epätodellista kausaaliteettia.

Jutun julkaisemisen ja mahdollisten virheiden havaitsemisen jälkeen *virheiden tarkastelua ja varmistamista* koskevassa työprosessin päätösvaiheessa selvitetään epäilyt tietojen paikkansapitävyydestä ja virheiden merkittävydestä. Asiasivien sijasta kyse voi olla toimittajan jutussa esittämistä mielipiteistä tai tulkinnoista, joita ei voida korjata virhetietoina.

Jutun todenmukaisuuteen vaikuttaa myös median uutiskilpailu. Julkaisemisen nopeutta saatetaan korostaa tietojen paikkansapitävyyden kustannuksella, ja etenkin verkkosivustojen virheet leviävät jakamisen seurauksena internetissä nopeasti. Julkaisupaineen seurauksena jalotkin eettiset periaatteet voivat median omien kaupallisten tavoitteiden varjoon, jolloin lähdekritiikin luotettavuus ja kerrottujen tietojen paikkansapitävyyden arviointi jäisi yleisön omalle vastuulle. ²

Lähdekritiikki. Huolellisen lähdekritiikin avulla toimitukset onnistuvat karsimaan jo ennakolta epäluotettavista lähteistä aiheutuvia virheitä. JSN arvioi lähdekritiikin toteutumista usein lähteiden lukumäärällä ja monipuolisuudella, mutta ei ota kuitenkaan kantaa niiden käyttökelpoisuuteen tai hyödyllisyyteen.

4234A+B/KL/09. Kannabiksen käytön yleistymistä ja laillistamista käsittelevä juttu oli perustunut rikollisuuden, lääketieteen ja kasvatustieteiden paikallisten asiantuntijoiden tietoihin ja mielipiteisiin. Haastateltavan aseman perusteella toimituksella oli ollut riittävät perusteet luottaa kertomiensa tietojen paikkansapitävyyteen. Neuvosto ei voinut kuitenkaan tulkita lääketieteellisiä termejä tai arvioida tieteellisten tutkimusten tai mielipiteiden oikeellisuutta.

Lähdekriittisyyden arviointi muuttuu kuitenkin haasteelliseksi, jos käsiteltävään aiheeseen liittyy kiistanalaisia piirteitä ja vaihtelevia näkemyksiä. Toimituksen on tunnistettava jutussa käsiteltävät osapuolet ja löydettävä niihin liitettävät tietolähteet pystyäkseen välttämään varauksettomien johtopäätösten tekemiseltä ja jotta käsiteltävästä asiasta voitaisiin rakentaa riittävän monipuolinen kokonaiskuva. Ongelmia voi silti syntyä, jos jutun tiedot pohjautuvat vain yhteen lähteeseen, jolla voi olla oma kytkös käsiteltävään asiaan.

Ylipäätään eettiset ongelmat voi liittyä siihen, kuinka subjektiivisesti tai objektiivisesti ja toisaalta kuinka yksipuolisesti tai monipuolisesti toimittaja kertoo käsittelemistään asioista. Myös hänellä saattaa olla henkilökohtaisia ja omaa puolueettomuutta heikentäviä kytköksiä kertomaansa asiaan. ³

4705/SL/11. Lehden olisi pitänyt perustella jutussa esittämänsä väite niin, että lukijoille olisi selvinnyt, mihin väitettä koskeva tieto perustui. JSN antoi asiassa huomautuksen, koska joutui olettamaan, että väite oli esitetty loukkaamistarkoituksessa eikä asia selvinnyt lehden kanteluun antamassaan vastauksessa. Urheilu-uutisissa oli kerrottu joukkueen pelinjohtajan ostaneen paikkansa. Selkeän korruptioväitteen esittämisen sijasta toimittaja olisi voinut arvioida pelinjohtajan menettelyä joukkueen johtamisessa ja osuutta joukkueen tappiossa.

8062/UL/22. Mikään ei viitannut lähdekritiikin pettämiseen, vaikka jutusta oli käynyt ilmi, että osa esitetyistä näkemyksistä oli vahvistamattomia epäilyjä. Lehti oli pyrkinyt varmistamaan kertomansa tiedot useista henkilölähteistä ja oli kertonut käyttämistään lähteistä yksityiskohtia, joiden perusteella yleisö pystyi arvioimaan niiden luotettavuutta ja mahdollisia motiiveja. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, vaikka toimituksen olisikin pitänyt tarkistaa juttunsa väitteet myös arvostelunsa kohteelta.

Henkilölähteiden luotettavuus

JSN ei voi määrittää kovinkaan yleisesti, kuinka tarkasti toimitusten olisi varmistettava hankkimiensa tietojen paikkansapitävyys, vaan asiaa arvioidaan tapauskohtaisesti. Journalismissa on tavanomaista varmistaa yksittäiseltä henkilölähteeltä saatuja kiistanalaisia tietoja jostakin toisesta riippumattomasta lähteestä. Riippumattomuuden varmentuminen voi kuitenkin osoittautua hankalaksi, jos lähteet vain vahvistavat toisiltaan kuulemiaan tietoja tai ovat sopineet yhdessä niiden kertomisesta. Toisistaan riippumattomia lähteitä ei välttämättä ole tai heitä ei tavoiteta.

Henkilölähteiden valintaan vaikuttaa heidän asiantuntemuksensa ohella tavoittamisen helppous ja toimituksen hyvät kokemukset aiemmasta yhteistyöstä. Toisaalta kuka tahansa voi kelvata lähteeksi, jos valinnalla on journalistiset perusteet. Etenkin kiistanalaisessa tilanteessa toimituksen on tärkeää etsiä käsiteltävään asiaan kriittisesti suhtautuvia henkilöitä ja tuoda esiin myös vastakkaisten osapuolten näkemykset.

5247/YLE/13. Silminnäkökijän kertomusta ei voinut kiistää sen perusteella, että jutussa väitetyistä pahoinpitelyistä ei ollut tehty rikosilmoitusta. Jutussa kerrottiin musiikkifestivaalin järjestysmiesten potkineen yleisöä turva-aidan kaatumisen jälkeisessä tilanteessa. Samassa yhteydessä kuultu festivaalijärjestäjä kiisti tapahtumaan liittyneen väkivaltaa. Hän sai vastata silminnäkökijän esittämiin väitteisiin heti jutun otsikossa ja perustella näkemyksiään myös uutisen sisällössä.

5696/PL/14. Huomautuksen saanut lehti oli sivuuttanut journalistisen lähdekritiikin jutussaan, kun kaksi homeopatian ammattilaista oli saanut kertoa näkemyksiään sairauksien hoidosta. JSN:n mielestä juttu olisi ollut ongelmattomampi, jos siinä olisi käsitelty homeopatiaa myös kriittisestä näkökulmasta. Eriävän mielipiteen mukaan jutun keskeinen sisältö oli koostunut asiantuntijoiden mielipiteistä, joita he saivat esittää ja joita lehti sai julkaista.

6274/SL/16. Uskonnollisesta yhteisöstä ja sen pastorista kertovassa jutussa oli kyseenalaistettu hänen kertomansa ihmekokemukset. Kriittinen käsittely oli JSN:n mielestä perusteltua ja asiallista. Pastorin mielestä myös hänen mielenterveyttään oli kyseenalaistettu, eikä jutussa olisi saanut haastatella yhteisöä jo aiemmin arvostellutta henkilöä.

Haastateltavan motiivit. Henkilölähdettä saattaa motivoida yhteistyöhön kysytyyn tiedon tärkeys, epäkohdan korjaaminen julkisuuden kautta tai henkilökohtaisen medianäkyvyyden hankkiminen uutislähteenä. Kriittinen suhtautuminen tietolähteisiin on erityisen tärkeää, kun käsitellään kiistanalaisia asioita, joiden kertomisen taustalla voi olla lähteen oma hyötyminen tai jutun kohteen vahingoittaminen.

JSN onkin arvioinut lähdevalintoja pitkälti sen perusteella, missä määrin toimitukset ovat tunnistanee lähteen omat tavoitteet ja miten lähteen käyttöä on perusteltu jutussa. Intressikytkennän sivuuttamista ei korvaa toimittajan henkilökohtainen vakuuttuneisuus siitä, että yleisö pystyy muodostamaan oman käsityksensä lähteen luotettavuudesta tästä kerrottujen tietojen pohjalta.

2162/PL/95. Haastateltujen elinkeinonharjoittajien väitteitä ei arvioitu kriittisesti, ja juttujen nähtiin edistäneen heidän toimintaansa. Jutuissa ei myöskään kerrottu toimituksen pyrkimyksistä tarkistaa esittämiensä väitteiden paikkansapitävyyttä.

5383/SL/13. Kun esitutkinta oli käynnistynyt ulkopuolisesta rikosilmoituksesta eikä viranomaisen aloitteesta, toimituksen olisi pitänyt selvittää erityisen huolellisesti rikosilmoituksen tehneen mahdollinen vahingoittamistarkoitus. JSN:n langettavaan päätökseen johtanut juttu kertoi syyttäjän päätöksestä lopettaa asian esitutkinta. Uutisen perusteella epäilty voitiin tunnistaa, ja hän joutui kohtuuttoman kielteiseen julkisuuteen.

4400/SL/10. Juttu oli rakentunut jo perusteiltaan virheellisten tietojen varaan, kun toimitus oli jättänyt tarkistamatta saamansa uutisvihjeen taustoja. Huomautuksen saaneessa jutussa haastateltu ennätysuuren lottopotin voittaja paljasti heti jutun julkaisupäivänä hämänneensä toimitusta. Hänen tarkoituksenaan oli ollut perättömän mediajulkisuuden hankkiminen.

Lähteiden kytkökset voivat vaarantaa myös tiedotusvälineen oman puolueettomuuden käsittelemässään asiassa. Yleisön on tärkeää saada tietää myös toimittajien käyttämien asiantuntijalähteiden mahdollisista sidonnaisuuksista.

4427/AL/10. Lehti sai toiminnastaan huomautuksen, kun se ei ollut toiminut riittävän lähdekriittisesti käyttäessään perintöriitajuttunsa asiantuntijana toisen osapuolen sukulaista ja neuvonantajaa.

7730/YLE/21. Tilaustutkimusta koskevan maininnan kertomatta jättäminen ei ollut vaarantanut ratkaisevasti jutun lähdekritiikkiä, vaikka tutkimuksen tilaajan ja tekijän taustoista olisikin ollut hyvä kertoa yleisölle. Tutkimuksessa esiteltiin kolme vaihtoehtoista mallia hakkuumäärien talousvaikutuksista metsälalle.

Ulkopuoliset ilmiannot ja tietovuodot saattavat vaikuttaa merkittävästi toimitustyön aihevalintoihin. Journalistin ohjeissa ei kuitenkaan erikseen käsitellä näin hankittujen tietojen hyödyntämistä muuten kuin että menettely edellyttää erityisen huolellista lähdekritiikkiä. Varsinkin *shekkivihkojournalismissa* maksettavat mittavat palkkiot saattavat johtaa siihen, että lähteet liioittelevat kertomiaan tietoja ja vääristävät näin niiden paikkansapitävyyttä. Toimivaltansa puitteissa JSN ei voi kuitenkaan ottaa kantaa toimitusten lähteittensä kanssa tekemiin taloudellisiin sopimuksiin, vaikka rutiininomaiset tiedoista maksamisen käytännöt voivatkin heikentää journalismin luotettavuutta.

Anonyymilähteiden luotettavuus. Tietojen luotettavuuden varmistaminen on erityisen tärkeää, kun toimitukset hyödyntävät lähdesuojattuja anonyymilähteitä. Nimetön lähde on julkisuusvastuunsa kannalta tavallaan ”säätlemätön”. Lähdesuojansa turvin hän saattaa jutun kohteesta perättömiä ja tätä

vahingoittavia tietoja, joiden julkaisemisesta vastaavat kuitenkin yksin toimittaja ja tiedotusväline. Toisaalta lähteen alhaistenkaan motiivien ei tarvitse vaikuttaa häneltä hankittujen tietojen hyödyntämiseen, jos tiedot ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä ja niiden paikkansapitävyydestä on pystytty varmistumaan erikseen.

Anonyymilähteen käyttämistä on vaikeampaa perustella yleisölle kuin jos lähde esiintyisi jutussa omalla nimellään. Nimettömän lähteen käyttö synnyttää herkästi epäilyjä myös hänen kertomiensa tietojen tarkkuudesta. Yleisö ei pysty varmistumaan välttämättä edes siitä, onko lähde todellinen. Myöskään jutun kohde ei välttämättä pysty arvioimaan, mihin anonyymilähteen esittämät väitteet viime kädessä perustuvat voidakseen kommentoida niitä. Myös jutun jatkokeskustelusta tulee hankalaa, kun yleisö ei tiedä riittävästi kerrottujen asioiden taustoista tai ei pysty arvioimaan lähteen asiantuntemusta. Oman uskottavuutensa säilyttämiseksi toimituksen pitäisikin pystyä perustelemaan nimettömän lähteensä käyttö tietojen merkittävyydellä ja paikkansapitävyydellä.

3870/SL/08. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun jutun kohde ei ollut voinut puolustautua epämääräisiltä syytöksiltä eikä yleisö pystynyt arvioimaan lähteen luotettavuutta. Toimitus ei ollut myöskään yksilöinyt riittävästi nimettömän lähteensä esittämiä väitteitä. Toisaalta neuvostokaan ei voinut arvioida näytön riittävyttä ilman että lähteen olisi pitänyt samalla paljastua. Eriävän mielipiteen mukaan hyvää tapaa ei rikottu, koska jutussa käsitelty henkilö olisi voinut kertoa näkemyksensä samassa yhteydessä.

Toimitukset ovat pyrkineet varmistumaan anonyymilähteen kokemusten ja väitteiden paikkansapitävyydestä erilaisilla käsiteltävään asiaan liittyvillä dokumenteilla. Jutussa on esimerkiksi mainittu erikseen, että toimitus on tutustunut lähteen asiassa käymään kirjeenvaihtoon, tekemiin sopimukseen tai maksamiin laskuihin ja maksukuitteihin.

Tallenteiden ja datan luotettavuus

Asiakirjat ja muut kirjalliset aineistot. Henkilölähteiden lisäksi toimitustyössä hyödynnetään tyypillisesti erilaisia tallennepohjaisia aineistoja. Niiden luotettavuutta voidaan perustella yleensä tietojen virallisuudella ja säilymisellä muuttumattomina. Esimerkiksi viranomaisten asiakirjojen journalistista käyttökelpoisuutta korostaa laatijoiden virkavelvollisuus kirjata paikkansapitäviä sisältöjä. Henkilölähteistä poiketen tallenteet ovat ”journalistisesti kestäviä” koska ne eivät unohda tai muista väärin kertomiaan asioita tai muuta niitä koskevia mielipiteitään. Muistiot ja pöytäkirjat laaditaan usein välittömästi niiden kuvailemien tapahtumien kanssa. Asiakirjoja ei myöskään muotoilla pr-aineistojen tavoin julkisuuteen vaikuttamiseksi. Asiakirjojen virkamieskieli ja hallinnollinen tarkoitus voivat kuitenkin vaikeuttaa niiden journalistista hyödyntämistä. Aineistoihin sisältyy usein vain tiettyjä ennalta määriteltyjä asioita, eikä kaikkea toimittajien jutuissaan tarvittavaa tietoa.

4554/SL/11. Jutun mahdollisia virheitä ei tarvinnut korjata, koska toimituksella oli ollut riittävät perusteet luottaa viranomaislähteistä saamiensa tietojen

paikkansapitävyyteen. Myöskään kantelija ei pystynyt perustelemaan väitteitään tietojen paikkansapitämättömyydestä.

5246/SL/13. Konserttitapahtuman meluongelmasta kertoneen toimituksen katsottiin voivan luottaa viranomaisilta saamiinsa tietoihin. Neuvosto piti kohtuomattomana sitä, että tietojen tarkistamiseksi toimituksen olisi pitänyt kuulla samanaikaisesti myös konsertin järjestäjää.

Erityisiä luotettavuusongelmia voi aiheutua verkkoaineistojen käyttämisestä. Verkkotiedon alkuperä jää epämääräiseksi, jos sen tuottajaa ei pystytä tunnistamaan. Lisäksi tiedot voivat olla vanhentuneita, sepitteellisiä tai ideologisesti värittyneitä. Verkkoaineistojen vaivaton saatavuus ja käyttö voivat myös ”jähmettää” journalistista tiedonhankintaa ja heikentää toimittajien tarvetta selvittää asioita tarkemmin muista lähteistä.

6646/SL/17. Verkkojuttu oli perustunut internetissä levitettyyn sepitteelliseen kertomukseen, jonka mukaan afrikkalainen pastori oli joutunut krokotiilien syömäksi yritettyään kävellä veden päällä. Lehti sai huomautuksen hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun toimitus ei ollut oikaissut asianmukaisesti tekemiään virheitä, vaan oli poistanut jutun verkosta kertomatta tästä yleisölle. Vaikka kertomus ei pitänytkaan paikkaansa, neuvosto ei löytänyt perusteita kantelijan esittämälle väitteelle siitä, että juttu olisi julkaistu uskovaisten halventamiseksi.

Sosiaalisen median, kuten Facebookin sisällöt ovat tavanomaista journalistista lähdeaineistoa, jota toimittajat voivat hyödyntää muiden lähteiden tavoin Journalistin ohjeiden sallimissa rajoissa. Toimitusten on kuitenkin arvioitava lähteiden riittävyttä, tietojen julkaisijaa ja hänen omaa rooliaan some-keskustelussa.

4888/SL/12. Lehdellä oli ollut perusteet kertoa kunnallista päätöksentekoa arvostellen kantelijan Facebook-kommenteista, jotka olivat poikkeuksellisen kärjekkäitä ja herättivät huolta hänen kritisoimissaan päättäjissä. Toimituksella ei ollut myöskään syytä epäillä Facebook-ryhmässä julkaistujen kommenttien aitoutta tai tarvetta ottaa yhteyttä niiden kirjoittajaan. Lehti oli kertonut FB-kommenttien sisällöstä, mutta ei ollut maininnut kannelleesta kommentoijasta mitään sellaista, mitä hän ei olisi aiemmin itse kertonut kyseisessä ryhmässä.

Data-aineistot. Kirjallisten aineistojen ohella journalismissa hyödynnetään enenevässä määrin myös digitaalisia data-aineistoja. Vaikka *datajournalismi* ei lähtökohtaisesti poikkea perinteisestä toimitustyöstä, näkemys tietotekniikan kaikkivoipaisuudesta voi synnyttää omia ongelmiaan journalismin luotettavuudelle. Kyse voi olla paitsi hankitun datan alkuperästä ja riittävydestä myös vaihtoehdoisen tiedonhankinnan laiminlyönnistä. Datan journalistisesta käytöstä ei ole toistaiseksi kuitenkaan kanneltu Julkisen sanan neuvostolle.

Datan hyödyntämisessä on olennaista ymmärtää, mitä selvitetävästä asiasta voidaan tuoda esiin nimenomaan datan avulla. Dataa ei saa pakottaa kertomaan enempää kuin mihin se oikeasti pystyy. Asianmukaisten johtopäätösten varmistamiseksi toimituksen onkin tärkeää kartoittaa myös mahdollisuudet vaihtoehtoisille tulkinnoille. ⁴

Datalla on oltava riittävä yhteys sen kertomaan asiaan. Toimituksen viranomaiselta hankkima data voi olla karsittua tai se on tallennettu vain jotakin yksittäistä tehtävää varten. Omiin tarkoituksiinsa dataa keräävät viranomaiset tekevät siitä vain yksittäisiä poimintoja analysoimatta sitä sen tarkemmin. Vastaavasti toimittajien journalistiset datatarpeet ovat usein monipuolisempia ja viranomaisten näkökulmasta jopa yllättäviä.

Datan puutteellinen kattavuus heikentää merkittävästi sen journalistista hyödyntämistä. Tunnettu sanonta *garbage in, garbage out* kuvaa osuvasti virheellisen datan vaikutusta jutun lopputulokseen. Toimitustyössä onkin kiinnitettävä erityistä huomiota lähdeaineistoon sisältyvään *likainen dataan*, kuten puuttuviin tietokenttiin tai niistä puuttuvaan dataan. Data on saattanut manipuloida, kun sitä on tallennettu, siirretty tai rekisteröity tai jos datan tietokenttien ja tietokantojen väliset yhteydet ovat muista syistä kadonneet tai sekoittuneet. Esimerkiksi yksittäistä henkilöä koskeva data voi koskea samannimistä eri henkilöä.

Kirjallisten aineistojen tavoin myös datan luotettavuutta lisää viranomaisten velvoite vastata hallinnoimansa datan paikkansapitävyydestä. Datan etuna on muiden tallenteiden tavoin säilyvyys ja lähes reaaliaikainen tallentaminen viranomaisten oman toiminnan kuten valvonnan tai mittausten yhteydessä. Dataa ei ole myöskään muotoiltu julkisuutta varten vaan lakisääteisten viranomaistoimintojen hoitamiseksi. Toimitusten hankkimisiin henkilörekistereihin voi kuitenkin sisältyä arkaluonteisia yksityiselämän tietoja, jos yhteen viranomaisrekisteriin sisältyy useanlaista, erilaiseen käyttötarkoitukseen tallennettua dataa. ⁵

Toisaalta lisäämällä oman toimintansa läpinäkyvyyttä toimitukset voisivat samalla karsia virhetulkintojensa mahdollisuutta. Jutun yhteydessä voikin olla tärkeää selventää hyödynnetyn datan sisältöä, alkuperää ja luonnetta sekä tietoteknisen analysoinnin toteutusta ja laajuutta.

Havainnoinnin luotettavuus

Toimittajan omaehtoinen havainnoiminen on käyttökelpoinen tiedonhankinnan menetelmä, jos tarkkailtavista tilanteista tai henkilöistä pyritään kertomaan jotakin konkreettista, eikä tallenteiden tai henkilölähteiden käyttäminen ole mahdollista tai tarpeellista. Tallennettuja aineistoja ei välttämättä ole edes olemassa tai lähteitä ei tunnisteta tai tavoiteta.

Havainnoinnin luotettavuudelle on olennaista toimittajan pääseminen riittävän lähelle tarkkailemaansa tilannetta joko osallisena tai ulkopuolisena toimijana. Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos hän ei osaa keskittyä ”oikeisiin” asioihin, vaan tarkastelee omien ennako-odotusten pohjalta sitä, mitä odottaakin havainnoivansa. Havainnot koskevat toimittajan tulkinnat voivat osoittautua virheellisiksi, jos hän esimerkiksi tekee perusteettomia yleistyksiä henkilön tarkoituksettomasta toiminnasta. Osallistumisella havainnoimaansa tilanteeseen hän saattaa myös puuttua tapahtumien kulkuun omien tarpeittensa pohjalta.

2994/MTV/01. JSN katsoi, että toimitus ei ollut valinnut tarkkailunsa kohteeksi asiakaspaikkojensa ylityksistä epäiltyjä ravintoloita niiden asiakaskunnan rakenteen tai asiakkaiden mieltymysten perusteella. Ravintoloita oli tarkkailtu ja niiden asiakasmääriä laskettu kadun toisella puolella olevasta hotellista. Selvittämällä asiakasmäärät kahtena perättäisenä viikonloppuna toimittajat pystyivät osoittamaan ravintoloiden ylittäneen niiden sallitut paikkamäärät. Kantelija oli epäillyt toimittajien poimineen silmätikuikseen kaksi seksuaalivähemmistöjen suosiossa olevaa ravintolaa tarkoituksena yllyttää viranomaisia puuttumaan niiden toimintaan.

Journalistisessa havainnoinnissa on kyse paljastavasta tiedonhankinnasta, jonka tarkoitus on nimenomaan todistaa jotakin uutta jutun kertomasta asiasta. Menettelyä on hyödynnetty ns. *ansajournalismissa*, jossa toimitus testaa rakentamiensa valetilanteiden pohjalta selvittämäänsä asiaan liittyviä ennakkoletuksiaan, kuten huumausaineiden katumyyntiä. Toimitus voi lisäksi värvätä ulkopuolisia avustajia esimerkiksi testaamaan alkoholijuomien lainvastaista myyntiä alaikäisille. Menetelmän käyttökelpoisuus edellyttää ”tilanteen laukeamista” ja toimittajan ennakkoletusten varmistumista sen pohjalta. Menettelyn luotettavuutta kuitenkin heikentää ”todellisuuden rakentaminen”, koska havainnoitava tilanne ei ole aito eikä tiedonhankinnassa ole kysymys pelkästään ulkopuolisesta tarkastelemisesta. Tapahtumat ovat toteutuneet virityksen seurauksena eivätkä itsestään.

Tiedonhankinnan hyväksyttävyyys edellyttää toimittajalta jälkikäteistä avoimuutta ja menettelyn kertomista testaamisen jälkeen. Tarkastellulle kohteelle tai sen toiminnasta vastaavalle on tärkeä tarjota mahdollisuus kommentoida testaamisen lopputulosta ennen sen julkaisemista. Luonnollisesti testaamisen edellyttämä mahdollinen lainvastainen menettely on keskeytettävä heti tilanteen lauettua, jotta tiedonhankinnan varjolla ketään ei houkuteltaisi rikolliseen tekoon.

SYYTTÄJÄ N.N. Huumausaineiden valeostolla internetistä oli ollut journalistiset perusteet, ja asiaa testannut toimittaja välttyi toimintaansa kohdistuvilta syyteiltä. Helsingin käräjäoikeuden syyttäjän mukaan pyrkimällä osoittamaan internetin käytön myös laittomiin tarkoituksiin, toimittaja oli tv-jutullaan halunnut nostaa epäkohdaksi kokemansa asian julkiseen keskusteluun ja tietoisuuteen. Kyse oli ensimmäisestä poliisin tietoon tulleesta tapauksesta, jossa Suomeen oli tilattu huumeita internetin välityksellä. Toimittaja oli nähnyt paitsi oikeudekseen myös velvollisuudekseen toimia jutun tekemisessä valitsemallaan tavalla. Jutun toteutuksessa oli ollut tärkeää, että journalististen perusteiden olemassaolosta ei syntyisi epäilyjä. Kuvattuaan tilauksensa saapumisen ja testattuaan saamansa muutaman gramman hasis- ja marihuanaerän aitouden, toimittaja oli toimittanut aineet poliisille, joka oli ollut näin pakotettu käynnistämään rikostutkinnan huumausaineiden hallussapidosta. Toimittajan mukaan itseä koskevan rikosilmoituksen tekeminen oli ollut selvää jo juttua suunniteltaessa.

5022/SL/12. Poikkeavilla menetelmillä hankituilla tiedoilla oli yhteiskunnallista merkitystä, kun ammattinsa salaava toimittaja oli osallistunut sukupuolista eheytymistä koskevalle leirille. Jutussa oli myös erikseen perusteltu havainnointiin pohjautunutta tiedonhankintaa. Lisäksi lehti oli julkaissut leirin järjestäjän kannanoton ja lehden menettelyä arvostelleen leirille osallistuneen mielipidekirjoituksen.

Paikkansapitävä juttu

Journalistisen tiedonvälityksen paikkansapitävyyttä voidaan arvioida paitsi juttuun sisältyvien faktojen myös mielikuvien, tulkintojen ja fiktiivisen sisällön perusteella. Luotettavin näistä on pelkkien tosiasioiden kertomiseen perustuva faktapohjainen tiedonvälitys. Juttu voi synnyttää erilaisia mielikuvia, joiden painottaminen ja vaihtelevat keskinäiset yhteydet voivat antaa käsitelystä asiasta erilaisen kuvan eri vastaanottajille. Vastaavasti tulkintoja sisältävät jutut rakentuvat sekä faktoihin että toimittajan mielipiteisiin tai arvioihin, jotka sianmukaisen lopputuloksen saavuttamiseksi on eroteltava toisistaan. Fiktiivisten esitysten kohdalla tosiasioista ei voida edes puhua. Menettely ei synnytä ongelmia, jos yleisö ymmärtää esitystavan luonteen ja välttyttäisiin tahallista sepitteiden tai disinformaation levittämisestä.

Faktapohjainen kerronta

Journalismissa kerrottujen tietojen pitäisi olla mahdollisimman tarkkoja. Yksityiskohtien esiintuomisella täsmennetään kerrottavaa asiaa ja tehdään siitä ymmärrettävä. Julkisen sanan neuvosto on arvioinut ennen kaikkea kerrottujen tietojen tarkkuutta, jutun otsikointia ja kuvituksen paikkansapitävyyttä. Journalistin ohjeissa edellytetään erikseen, että otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esittelyille on löydyttävä katetta jutun sisällöstä. Ongelmia ei pääsääntöisesti synny, jos tiedot pitävät paikkansa ja niiden julkaiseminen on tärkeää asiakokonaisuuden kannalta. Yksityiskohtien liiallinen kertominen voi kuitenkin vaarantaa yksityisyyden suojan esimerkiksi rikosuutisissa.

2969/YLE/00. Puutteellinen kuvaus asian taustoista oli asettanut kantelijan kielteiseen valoon. Kertomatta jätetyn seikan painoarvo tv-jutussa oli kuitenkin vähäinen ohjelmakokonaisuuden kannalta. Neuvosto ei ryhtynyt asiassa enempään toimenpiteisiin, kun kantelija ei ollut pyrkinyt käyttämään vastineoikeuttaan.

3577/SL/06. Lehti uutisoi yksityiskohtaisesti jäihin vajonneen viimeisistä hetkistä ja hänen turhiksi jääneistä pelastautumisy yrityksistä. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, koska lehden menettelyllä ei vaarannettu uhrin hienovaraista kohtelua tai muutoinkaan aiheutettu lisäkärsimystä läheisille.

Otsikointi. Otsikolla korostetaan jutun lukuarvoa ja houkutellaan lukijoita. Otsikoilta ei edellytetä yksiselitteisyyttä, eikä niiden tarvitse kertoa kattavasti kaikkea, jos jutun sisällöstä selviää, mistä kerrotussa asiassa on tosiasiallisesti kysymys. Myös yleisön odotetaan perehtyvän jutun kokonaisuuteen saadakseen asiasta riittävän todenmukaisen käsityksen. Ongelmallisia voivat kuitenkin olla verkkojuttujen *mysteeriotsikot*, joiden viittaamia tietoja on haettava erikseen otsikkoa klikkaamalla. Yleisö voi jäädä epätietoiseksi esimerkiksi tv-uutisissa viitatun verkkojutun käsittelemästä asiasta, jos ei pääse tutustumaan siihen tarkemmin.

4779/SL/11. Kärjistävä otsikko jutussa kerrotun tutkimuksen tuloksista ei johtanut lukijoita harhaan. Juttu käsitteli roskaruaan tyhmistävää vaikutusta yksioikoisesti ja kärjistetysti, mutta syy-seuraussuhteet tarkentuivat uutisessa.

6757/MTV/18. Hyvää journalistista tapaa rikottiin, kun kanavajuojoille ei ollut löytynyt katetta ohjelman sisällöstä. Tv-yhtiö ei ollut myöskään pyrkinyt korjaamaan virhettä ohjelman kanavajuojoissa. Kantelijan väitettiin virheellisesti olevan yksi ohjelman vieraista, ja ohjelmaa mainostettiin hänen nimellään vielä tuntia ennen lähetystä.

4445/SL/10. Otsikko piti paikkansa eikä johtanut lukijoita harhaan, vaikka siinä mainittua asiaa ei mainittukaan itse jutussa. Jutun ja otsikon kokonaisuus kertoivat lukijoille totuudenmukaisesti käsitellyn asian.

2789/SL/99. Jutun otsikko "Syyttäjä: Ei riittävää näyttöä seksuaalisesta hyväksikäytöstä" jätti epäilyn kantelijan syyllistymisestä rikokseen ja johti JSN:n huomautukseen. Jutun painotus ei ollut tasapainossa käsitellyn asian kanssa, vaikka alaotsikossa olikin kerrottu syyttäjän tekemästä syyttämättäjäättämispäätöksestä.

Lööpit. Lööpeillä on oma erityisasemansa journalistisena tuotteena ja myyntijulisteena. Niiden laatiminen vaatii erityistä harkintaa, koska lehteä ja varsinaista juttua ei välttämättä lueta. ⁶

1012/AL/83. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se oli yhdistänyt tunnetun laulajan perättömästi jutun käsittelemään rikokseen lehden kannessa ja lööpissä. Lehti kertoi asiasta järkyttyneen laulajan todenneen, että "veriteko ei ollut hänen syytään". Hän oli näin kommentoinut haastattelussaan tapahtumaa, jossa mies oli sivaltanut itselleen tuntematonta naista lihavecitsellä bussissa. Tekijä oli raivostunut kuultuaan radiosta laulajan suosituksen kappaleen "Aikuinen nainen".

3568AB/SL/05. Lööpillä "Äiti poltti lapset ja itsensä" ei rikottu hyvää journalistista tapaa, kun tieto oli pitänyt paikkaansa ja vastannut jutun sisältöä. Neuvoston mukaan median tehtävänä on kertoa yhteiskunnan tapahtumista. Tapahtuman merkittävän mediahuomion oli tehnyt ymmärrettäväksi rikoksen poikkeuksellisuus ja taustalla piilleet yhteiskunnalliset syyt.

3538AB/SL/05. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa kertomalla lööpissään ja etusivullaan isän tappaneen lapsensa kesken aamupalan, vaikka todenmukaisesta tapahtumasta olikin kerrottu liian suorasukaisesti ja lapsia ajattelematta. JSN halusi päätöksessään kuitenkin korostaa lööppien ja etusivun otsikoiden erityisasemaa. Lehti pitää erikseen hankkia luettavaksi, mutta lööpit ja etusivut näkyvät kioskien ulkopuolella, katujen varsilla ja kauppojen kassoilla kaikille myös lasten silmien korkeudella. Lööpit vaativat aivan erityistä harkintaa kuten väkivaltaisten tv-ohjelmien alkamisajat, joissa otetaan huomioon katsojien ikä.

Kuva ja ääni. Journalistin ohjeet kieltää kuvan ja äänen harhaanjohtava käyttäminen. Kuvaa ei saa rajata tai muokata teknisesti niin että sen sisältö muuttuu ratkaisevasti ja että kuva antaa virheellisen käsityksen esitetystä tapahtumasta tai tilanteesta. Muokkaamisesta on kerrottava kuvan julkaisemisen yhteydessä, jos se ei ole ilmeistä. Todenmukaisuus voidaan vääristää myös lavastetuilla tilannekuvilla, jos niiden epäautenttisesta luonteesta ei kerrota erikseen ja jos kuvien todellinen luonne paljastuu vasta jälkeinpäin.

2311/IL/95. Yleisönosastokirjoituksen yhteydessä julkaistua arkistokuvaa oli muokattu liittämällä opettajan taustalla olleeseen liitutauluun piirros naisen sukupuolielimeksi tulkittavasta kirkkoveneestä. Kun kuvatekstissä ei ollut mainittu manipuloinnista, kuva loukkasi opettajan yksityisyyden suojaa ja johti JSN:n huomautukseen. Sinällään asiallisessa kirjoituksessa tarkasteltiin koulun roolia lasten kasvatuksessa.

3369/SL/04. Rikosuutisessa julkaistu kuva synnytti virheellisen vaikutelman poliisin pidätystilanteesta ja kantelijan roolista epäillyssä rikoksessa ja johti neuvoston huomautukseen. Vaikutelmaa oli korostettu kantelijan kasvojen kuvankäsittelyllä, joka ei kuitenkaan ollut estänyt hänen tunnistamistaan.

2693/AL/98. Näpistelystä kertovassa jutussa nuori mies kätki CD-levyn puseronsa alle. JSN hyväksyi menettelyn, kun kuvista oli ilmennyt selkeästi niiden olevan lavastettuja.

Mielikuvapohjainen kerronta

Juttu voi synnyttää vastaanottajissa vaihtelevia mielikuvia, jos asioista ei kerrota suoraan, vaan niiden ”annetaan ymmärtää” olevan esitetyllä tavalla. Mielikuvien käyttäminen ei välttämättä loukkaa esimerkiksi kunniaa, jos jutussa esitetyt väitteet eivät ole suoria ja konkreettisia tai johda sellaisenaan selvästi virheellisiin johtopäätöksiin jutun käsittelemässä asiassa. Jutun kohteelleen synnyttämää mielipahaa ei sellaisenaan pidetä kunnianloukkauksena.

SYTTÄJÄ 14.10.1999. Pelkkä peräkkäisten tapahtumien luetteleminen ja niitä koskevien asiakirjatietojen käsittely eivät loukanneet kunnanjohtajan kunniaa lehden epämääräisiksi tulkitsemissa maakaupoissa. Itä-Suomen aluesyyttäjän mukaan paikallislehden kertomat tiedot pitivät paikkansa, eikä olleet loukkaavia. Juttu kertoi kunnanjohtajan ostaneen itselleen erityisen edullisesti tontin samalta metsäyhtiöltä, jolta kunta oli ostanut myöhemmin hänen esityksestään tontin vedenottamon rakennuspaikaksi. Saastuneeksi osoittautuneen maapohjansa takia vedenottamon toiminta jouduttiin pian keskeyttämään. Jutun mukaan kaupankäyntiin ja rahoitukseen liittyi salaisia päätöksiä ja erillisliitteitä. Jutussa haastateltujen asiantuntijoiden mukaan ja vaihtoehtoisia ostokohteita koskevien hintalaskelmien perusteella lehti totesi kunnanjohtajan saaneen järvenrantatonttinsa poikkeuksellisen halvalla. Jutun mukaan kunnanjohtajan ostama tontti ei myöskään ollut julkisesti myynnissä, vaan kauppa oli perustunut ostajan aktiivisuuteen.

8345/UL/23. Lehti kertoi viranhaltijan rahankäytöstä ja siihen puuttuneesta tarkastuksesta osin epätarkasti ja tulkinnanvaraisesti, mutta jutussa ei kuitenkaan ollut olennaisia asiavirheitä. Lisäksi viranhaltija oli saanut perustella toimintaansa jutussa. Jutun mukaan kaupunki oli puuttunut viranhaltijoidensa toimintaan vain ”kaikessa hiljaisuudessa” sen jälkeen, kun tarkastuksessa oli havaittu heidän tehneen ohjeistuksen vastaisia alkoholihankintoja. Juttu kertoi liikuntajohtajan ”golfanneen kaupungin laskuun” ja olleen yksi moitituista viranhaltijoista. JSN:n mukaan hiljaisuuteen viittaaminen ei ollut olennainen asiavirhe, vaan lehden näkökulmasta perusteltu ilmaisu. Sillä viitattiin siihen, että kaupungin olisi ollut suotavaa tiedottaa tehdyn tarkastuksen tuloksista. Ohjeistuksen vastaista toimintaa voitiin kuvata moitteena, jolla ei ole täsmällistä merkitystä kuntien hallinnossa käytettynä menettelynä.

Suoranaisten väitteiden ohella kunniaa voidaan loukata myös perättömillä vihjauksilla. Ne voivat jo sellaisenaan vahingoittaa merkittävästi jutussa mainitun henkilön mainetta.

EIT 29.4.2014. Oikeudenkäyntiä koskeneen jutun otsikointi synnytti virheellisen oletuksen rikostapahtumista, vaikka juttu olikin perustunut paikkansapitäviin viranomaistietoihin ja sen tiedot pitivät paikkansa. Lehden otsikoilla ja kuvilla oli vihjailtu valheellisesti, että syytetyllä olisi ollut jotain tekemistä itse henkirikoksen kanssa ja että tapahtumien taustalla olisi ollut jotakin, josta jutussa ei varsinaisesti kerrottu. Kunnianloukkaustuomiolla ei loukattu toimittajan sananvapautta.

Jutun synnyttämään mielikuvaan voidaan vaikuttaa näkökulman ja lähteiden valinnalla sekä haastattelukysymysten muotoilulla. Myös käsittelyn sävy kuuluu journalistiseen päätösvaltaan, ja tiettyjä seikkoja voidaan painottaa ilman että juttuun syntyisi tämän seurauksena asiavirheitä.

KORKEIN OIKEUS 2003:96. Toimittajilla on oikeus päättää ohjelmansa näkökulmasta ja sävystä, eikä jutun synnyttämiin yleisluonteisiin vaikutelmiin ja mielikuviin voida puuttua virheen oikaisemisella. Oikeuden ratkaisu liittyi tieteen rahoitusta käsitelleeseen Yleisradion MOT-ohjelmaan, joka kantelijan mukaan oli epämääräisillä vihjauksillaan pyrkinyt synnyttämään epäilyjä rahoituksen epäselvyyksistä. Oikeuden mukaan jutussa käsitellylle professorille oli syntynyt oikeus vastineeseen, jota hän ei kuitenkaan ollut vaatinut.

Mielikuvien merkitys on korostunut erityisesti sosiaalisesta mediasta journalismiin levinneiden asioiden käsittelyssä. Utistoiminnan kiireet ovat omiaan hämärtämään kerrottujen tietojen paikkansapitävyyttä, jos asioita ei kehystetä tai liitetä oikeisiin asiayhteyksiinsä. Tiedonvälityksen uskottavuuden kannalta olisikin tärkeää, että toimitus merkitsisi verkkojuttuihin kaikki tekemänsä olennaiset muutokset, vaikka ne eivät olisikaan olennaisia asiavirheitä. Asiaa koskeva JSN:n kannanotto oli liittynyt pääministeri Sanna Marinin yksityistä juhlintaa koskeneen videon julkistamiseen sosiaalisessa mediassa ja videoon sisältyneiden ”jauhojengi”-viittausten” mediakäsittelyyn.

8183/UL/22. JSN:n mukaan ”jauhojengin” käytölle oli ollut julkaisuhetkellä riittävät perusteet eikä tulkintaa voinut pitää virheenä. Myöskään verkkojutun myöhemmissä muutoksissa ei ollut kyse olennaisen asiavirheen korjaamisesta, josta olisi pitänyt kertoa erikseen. Eriävän mielipiteen mukaan ”Jauhojengistä” kertominen varmana tietona oli kuitenkin olennainen asiavirhe. Lisäksi lehti oli jälkeensä muuttanut juttunsa näkökulman varmasta tiedosta tulkinnaksi tekemättä muokkauksestaan asianmukaista mainintaa. Vaikka muutos oli näennäisesti pieni, asialla oli yhteiskunnallista merkitystä. Muutos ja sen syy olisi pitänyt vähintäänkin kertoa jutun oikaisuna.

Journalistiset tulkinnat

Toimittajan tekemien tulkintojen merkitys korostuu erityisesti jutuissa, joihin hän ei ole onnistunut hankkimaan riittävästi tietoja. Asiasta parhaiten tai yksin tietävä henkilö ei ehkä ole suostunut haastateltavaksi tai toimittaja ei ole jostakin muusta syystä pystynyt varmistamaan tai kumoamaan omia ennako-oletuksiaan käsittelemässään asiassa. Hänen on tällöin arvioitava asiaa muista

lähteistä hankituilla tiedoilla ja muodostettava niiden pohjalta asiasta tulkinnallinen kokonaiskuva. Tulkintojen esittäminen on hyväksyttävää, jos niillä on riittävä tosiasia-perusta ja tulkinnat on eroteltu jutun tosiasiatiedoista.

Journalismissa kerrotuilta asioilta ei vaadita ns. täyttä näyttöä. Esimerkiksi kunnianloukkauksessa tarkoitettu loukkaava väite ei ole perätön, jos sen julkaisemisen tueksi voidaan esittää ”todennäköisiä syitä”. Toimittajan kerrottavasta asiasta hankkima journalistinen näyttö saattaa poiketa tietojen julkaisemisen edellyttämästä oikeudellisesta näytöstä, kun näihin perustuvat ”totuudet” eivät välttämättä ole samansisältöisiä. Kun juridinen totuus syntyy oikeudenkäynnissä prosessuaalisten sääntöjen perusteella, journalistisen totuuden taustalla voi olla sellaisia toimittajan hankkimia tietoja, joita tuomioistuimella ei ole ja joita sille ei edes esitetä. Pelkkien todistettujen faktojen varaan rakentuvia juttuja olisikin käytännössä mahdoton toteuttaa. Yksiselitteistä näyttökynnystä ei ole edes olemassa, vaan tuomioistuimet soveltavat vapaata todistusharkintaa ja päättävät jokaisessa tapauksessa erikseen, riittääkö asiassa esitetty näyttö. ⁷

Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut sananvapautta koskevissa ratkaisuisaan tosiasia-perustaa esitetyille tiedoille. Näytön ohella asiassa voi olla kyse johdetusta selityksestä jutussa esitetyille väitteille tai niiden tulkinnoille. Faktoihin perustuvan tulkinnan ei tarvitse olla täydellistä, jos sitä koskeva näyttö riittää. Sen riittävyys on kuitenkin tapauskohtaista.

Oleennaista on, että toimittaja arvioi itse tarkasti varmistamatta jääneiden tietojen paikkansapitävyyttä. Toimittajalta voidaan edellyttää riittäviä perusteita tietolähteiden ja tietojen luotettavuudelle suhteessa jutussa esitettävien väitteiden vakavuuteen. Asiassa ei riitä, että hän olisi henkilökohtaisesti vakuuttunut tietojen paikkansapitävyydestä, vaan se on pystyttävä osoittamaan myös yleisölle. Asiassa arvioidaan myös toimituksen mahdollisuuksia selvittää väitteiden todenperäisyyttä. Tulkinnat pitäisi kuitenkin perustella riittävän tarkasti.

8031/YLE/22. Juttu antoi ymmärtää yrityksen toimineen lainvastaisesti palkattomien harjoittelijoiden käytössä. Jutussa yksinkertaistettiin useiden lakien sisältöjä, mutta tulkinnalle oli kuitenkin riittävät perusteet. Pyytämiensä asiantuntijalausuntojen pohjalta JSN katsoi kuitenkin, että jutussa käsitellyn lain vaatimukset olivat ainakin jossain määrin tulkinnanvaraiset.

Juttuun syntyy herkästi asiavirheitä, jos toimittaja ei ole onnistunut erottelemaan tulkintoja kertomistaan faktoista. Tulkinnalla on oltava tosiasiapohjaisia perusteita, jotta yleisöä ei johdettaisi virheelliseen käsitykseen asiasta.

8482/UL/23. Juttu oli synnyttänyt harhaanjohtavan käsityksen toimittajien rikosoikeudellisen vastuun muuttumisesta. Lehti sai neuvostolta huomautuksen, koska asiaa koskeneessa tulkinnassa oli ollut kyse olennaisesta asiavirheestä, jota ei korjattu pyynnöstä huolimatta. Jutussa haastatellun lausumasta saattoi saada käsityksen, että ”rivitoimittaja” ei olisi ollut ennen nykymuotoista sananvapauslakia rikosvastuussa työstään, vaikka myös aiempi painovapauslaki oli mahdollistanut

hänen syyttämisenä rikoksentehtäjänä. Lehden mukaan haastatellun tarkoituksena oli viitata oikeuskäytännössä tapahtuneeseen muutokseen lakitekstiin kirjattujen muutosten sijasta ja siihen, että uuden lain seurauksena päätoimittaja tosiasiallisesti välttyy tuomiosta aiempaa todennäköisemmin. Lehden mukaan lausuntoa voitiin pitää epätasällisenä, mutta ei kuitenkaan olennaisena asiavirheenä.

6989/SL/18. Kiistanalaista aihetta käsittelevään juttuun ei ollut sisällynyt olennaisia asiavirheitä. Asiantuntijoita kuultuaan toimittaja oli esittänyt asiasta omat johtopäätöksensä, joihin hänellä oli ollut myös riittävät perusteet.

Poliitikkojen lausuntojen tulkitseminen on tärkeä osa politiikan journalismia. Haastateltavan sanomisten ja toimittajan niitä koskevien tulkintojen on kuitenkin erotuttava toisistaan. Julkaistuja sanavalintoja ei voida automaattisesti tulkita haastateltavan suoriksi sitaateiksi.

5300/YLE/13. Haastateltavan sanatarkan siteerauksen sijasta julkaistu jutun otsikko oli JSN:n mielestä hyväksyttävä pelkistys haastattelun sisällöstä.

7170/SL/19. Toimittajan virheellinen tulkinta rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun otsikolle ei löytynyt jutusta katetta. Otsikko "Sisäministeri Ohisalo: Turvapaikan hakeminen on perusoikeus, joka menee kaiken muun edelle" antoi neuvoston mielestä käsityksen, että ministeri olisi väittänyt turvapaikan hakemisen olevan kaiken muun edelle menevä perusoikeus. Hän ei ollut kuitenkaan ottanut kantaa eri perusoikeuksien tärkeysjärjestykseen.

Yleisö saattaa tulkita julkaistua juttua myös vastoin toimituksen alkuperäistä tarkoitusta. Toimitus ei välttämättä pysty selvittämään ennakolta esimerkiksi sitä, miten jutussa käsitellyt henkilöt ovat itse mieltäneet oman roolinsa ja itseensä kohdistetut ilmaisut.

6193/SL/16. Reportaasin juonellisena rakenteena oli "Sortavalan rumimman huoran etsiminen". Haastatellun prostituoidun ohella jutun keskeisiksi henkilöiksi nousivat kuitenkin myös tanssivat pikkutyöt. Neuvoston mielestä heidän käsittelytapansa olisi ollut asiallinen jutun asiayhteydestä irrotettuna, mutta juonirakenteessa heidät rinnastettiin prostituutioon, mikä johti lehden saamaan huomautukseen. Eriävän mielipiteen mukaan neuvoston tulkitsema rinnastus ei näkynyt jutussa. Lisäksi olisi ylipäättään vaikea arvioida, miten yleisö ymmärtää kerrotut asiat. Kärjekkäitä ilmaisuja tai ironiaa ei tulisi ymmärtää kirjaimellisesti.

Fiktiiviset esitykset

Journalismiin voivat kuulua myös fiktiiviset esitykset. Tiedonvälityksen paikkansapitävyyttä esimerkiksi pakinoissa ei loukata, jos yleisö pysty todentamaan esityksen epätodennäköisen luonteen.

Jutun julkaiseminen erillisellä pakinapalstalla ei muuta fiktiiviseksi tarkoitettua kertomusta epätodelliseksi eikä jätä vaarantamatta jutun käsitellyn henkilön kunniaa. "Satiiristen heittojen" yksityiselämälle aiheuttamat ongelmat eivät välttämättä poistu, vaikka teksti olisikin tarkoitettu kuvitteelliseksi.

KÄRÄJÄOIKEUS 3.6.2002. Edes kepeäluonteisessa ja liioittelevassa pakinassa ei saanut esittää tunnistettavasta henkilöstä valheellisia ja loukkaavia vihjauksia. Lehden kolumnisti oli Netinmafia-palstallaan loukannut nimettömän

seurapiiritoimittajan kunniaa kertomalla tämän ”toilailleen päihtyneenä ravintolatilaisuuksissa ja esittäneen melkoisia sukupuolielämänsä liittyviä vihjailuja”. Oikeudessa tuli näytetyksi, että kyseisiin tilaisuuksiin osallistuneet olivat tunnistaneeet väitteiden kohteen helposti. Myös useat ulkopuoliset henkilöt olivat tiedustelleet seurapiiritoimittajalta häntä koskeneesta kirjoituksesta.

Poliitikkojen julkista roolia voidaan hyödyntää fiktiivisessä kerronnassa ilman että menettely loukkaisi heitä henkilökohtaisesti. Kerronnan lähtökohtana on, että yleisesti tunnettuja ja todellisuudessa vaikuttavia henkilöitä voidaan pitää ”yhteisenä omaisuutena” ainakin tiettyyn rajaan asti. Henkilöiltä edellytetään kuitenkin asioihin, ajatuksiin tai instituutioihin perustavaa todellista symboliarvoa, koska vähemmän tunnetut henkilöt eivät voi ”edustaa” mitään yleisesti tunnettua. Tavallisilla kansalaisilla ei ole muutenkaan yleisempää velvoitetta olla julkisuudessa. ⁸

2116/IL/94. Pakinaa ei voinut sekoittaa todelliseen haastatteluun, kun kirjoituksen luonne ilmeni jo tavasta, jolla ”haastateltava” loi esitelty. Haastattelun muotoon rakennetussa pakinassa käytettiin fiktiivisenä vastaajana nimeltä mainittua kaupunginvaltuutettua.

3269/SL/03. Todellisen henkilön liittäminen aprillijuttuun ei ollut hyvän journalistisen tavan vastaista, kun lukijoille oli selvinnyt kirjoituksen pilaileva luonne. Jutussa irvailtiin kunnanvaltuuston puheenjohtajan käyttäytymistä julkisessa roolissa, mutta ei puututtu hänen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

3042/SL/01. Historiallisen henkilön käsitteleminen myyttisenä sarjakuvahahmona ei loukannut hyvää journalistista tapaa. Lehden sarjakuvassa oli esiintynyt Kekkonen-niminen hahmo.

”Fiktiivinen kunnia”. Mielikuvitusahmolla ei ole lähtökohtaisesti luonnollisille henkilöille kuuluvaa kunniansuojaa. ”Fiktiivinen kunnia” saattaa silti nousta kiistakysymykseksi, jos juttu loukkaa siihen yhdistettävissä olevaa todellista henkilöä ja jos jutun kuvitteellista hahmoa käytetään loukkaamisen välineenä.

HOVIOIKEUS 8.6.1994. Helsingin hovioikeus hylkäsi paikallisen yrittäjän nostaman kanteen, jossa hän oli vaatinut piirtäjältä ja lehtiyhtiöltä korvauksia häntä itseään koskevan sarjakuvan julkaisemisesta. Piirtäjän entisellä kotipaikkakunnalla toimiva kahvilayrittäjä kertoi menettäneensä asiakkaita, kun sarjakuvan ”Hilkka” oli seksuaalisesti viihdyttänyt asiakastaan kahvilansa takahuoneessa. Oikeus ei löytänyt vaatimukselle perusteita, kun sarjakuvassa ei kuvannut mitään erityistä paikkakuntaa eivätkä sarjakuvahahmotkaan olleet todellisia. Lisäksi ”Hilkka” oli ehtinyt esiintyä sarjakuvassa seitsemän vuotta ennen kuin yrittäjä oli perustanut paikkakunnalle baarinsa.⁹

Sarjakuvassa arvostellulla henkilöllä saattaa joskus kuitenkin olla selkeä kytkeä todellisuuteen. Seksityöläinen *Rosa Periläisestä* kertovan sarjakuvan hahmo voitiin nimen perusteella yhdistää tunnettuun kansanedustajaan. Lehden menettely ei kuitenkaan johtanut oikeuskäsittelyyn, kun päätoimittaja oli luvannut keskeyttää sarjakuvan julkaisemisen ja kansanedustaja oli tämän seurauksena perunut kunnianloukkausta koskeneen tutkintapyyntönsä. Päätoimittajan mukaan kansanedustaja oli valittu sarjakuvasanakarittaren esikuvaksi julkisuusasemansa ja paljastavan pukeutumisen perusteella.

Tosiasioiden kertomisen sijasta jutuissa voidaan spekuloida erilaisilla vaihtoehtoisilla ”mitäpä jos” tai ”mitä siitä seuraa” -tyylisillä todellisuuksilla. Kyselytutkimuksissa voidaan tarkastella poliittisten puolueiden kulloistakin kannatusta ja sen muutoksia tai arvioida käynnissä olevan sodan etenemistä ja lopputulosta. Asioita saatetaan käsitellä myös pelkästään esittämällä niitä koskevia kysymyksiä. Kysymyksillä olisi kuitenkin oltava riittäviä tosiasiaperusteita.

2214/SL/95. Provokaatiomahdollisuuden korostaminen ei sinällään rikkonut hyvää journalistista tapaa, kun asian todellinen luonne ilmeni jutussa. Pääkirjoituksessa oli kytketty toisiinsa kaupungilla riehuneet tulipalot ja palomiesten lakko. Viittaus lakkolaisten osuuteen syttyneissä paloissa oli erittäin vakava, mutta syytösten spekulatiivinen luonne oli kuitenkin ilmennyt jutussa. Koko ammattikuntaa koskevan epäilyn ei katsottu myöskään loukanneen yksittäisiä palomiehiä.

3336/SL/04. Rikosilmoitusta käsitelleen jutun otsikon kysymysmerkistä oli ilmennyt kyseessä olevan toistaiseksi selvittämätön asia. Menettelyllä ei rikottu hyvää journalistista tapaa. Lehti oli kertonut nimettömien lähteidensä pohjalta merkittävään järjestövaikuttajaan kohdistuneesta arvostelusta. Jutussa ei otettu kantaa hänestä esitettyihin väitteisiin, vaan tyydyttiin kertomaan haastateltujen esittämiä arvioita.

Tiedotusvälineissä voidaan käsitellä yleisesti merkittäviä kysymyksiä myös henkilöiden omina kokemuksina. Menettely ei välttämättä heikennä jutun todenmukaisuutta, vaikka faktat ja mielipiteet voisivatkin sekoittua.

5352/SL/13. Haastateltujen silminnäkijöiden kokemukset olivat aitoja, vaikka saattoivatkin vaikuttaa epäuskottavilta. Neuvostolla ei ollut perusteita epäillä poikkeuksellisesti anonyymeina julkaistuja haastatteluja sepitteellisiksi. Haastattelujen nähtiin kuvaavan tavallisten ihmisten tunteita tapahtumassa, kun ne täydensivät jutussa kerrottuja tietoja ja auttoivat hahmottamaan tapahtumien kokonaisuutta.

Todenmukaisen tiedonvälityksen kannalta on tärkeää, että yleisö pystyy erottamaan tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta. Harhaanjohtamista vähentää se, että mediayleisö on pitkälti tottunut kantaaottavaan toimitustapaan.

2060/AL/94. Lehti rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun jutussa ei ollut käynyt ilmi, milloin kyse oli tosiasioista ja milloin lehden omista mielipiteistä ja väitteistä. Rahanpesua käsitelleen jutun väitteitä oli esitetty asiantuntijalausannon yhteydessä osittain varauksellisina, mutta ehdottomina otsikossa, ingressissä, kuvatekstissä ja lopputoteamuksessa.

5708/SL/15. Tiedesivujen pakinamainen uutinen liikkui toden ja sepitteen rajamailla, kun siinä oli käytetty sekä todenmukaista että mielikuvituksellista aineistoa. JSN:n mukaan leikittelevän ja humoristisen tekstin tyyli kuitenkin auttoi lukijoita päättämään, että kyse ei ollut tiedeuutisesta.

7822/UL/21. Juttukokonaisuus jäi paikoin tulkinnanvaraiseksi, mutta mielipiteitä ei kuitenkaan sekoitettu tosiasioihin. Juttu ei johtanut huomautukseen, mutta neuvoston mielestä rikosjutun otsikoista olisi pitänyt käydä ilmi, että johtopäätökset lain rikkomisesta olivat lain kiistattomaan rikkomiseen sijasta perustuneet asiantuntijan näkemyksiin.

Tietojen varmistaminen

Varmistuksen osoittaminen

Toimituksen on tarkistettava mahdollisimman hyvin kertomansa tiedot. Myös muualla julkaistut tiedot on varmistettava kun niistä kerrotaan.

Nopeatempoisessa verkkojournalismissa tietojen varmistaminen voi olla erityisen hankalaa. Kun yleisön odotuksia ei pystytä täyttämään, ongelmista vaietaan, jotta epäluotettaviksi osoittautuneet varmistuskäytännöt eivät paljastuisi. ¹⁰

Puutteellisen varmistamisen aiheuttamia vahinkoja ei pystytä välttämättä korjaamaan myöhemminkään. Journalismin uskottavuuden säilyttämiseksi toimitusten olisikin hyvä avata yleisölle, miten se on pyrkinyt varmistamaan etenkin nimettömän lähteensä ja tämän kertomien tietojen luotettavuuden.

Anonyymilähteet. Lähdesuojan käyttöön ja anonyymilähteen taustoittamiseen liittyvä velvoite tuli esiin Julkisen sanan neuvoston ratkaisuun ns.

Lautakasagate-ratkaisussa, jota koskeva juttu käsitteli johtavan poliitikon ja rakennusalan yrityksen välisiä korruptioepäilyjä. JSN-käsittelyssä selvisi, että toimitus oli varmistanut tietojensa paikkansapitävyyden anonyymilähteensä kanssa tekemällään sopimuksella. Tämä oli lupautunut todistamaan kertomansa väitteet asian mahdollisessa kunnianloukkausosoikeudenkäynnissä. JSN:n mielestä toimitus saattoi pitää kertomiaan tietoja luotettavina, koska lähteellä olisi ollut todistajana velvollisuus pysyä totuudessa. Asia jäi lopulta kuitenkin selvittämättä, kun poliitikko ei tehnyt asiasta tutkintapyyntöä.

4913/YLE/09. Toimituksella oli ollut omien selvitystensä perusteella riittävät perusteet luottaa nimettömään lähteeseensä. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, vaikka JSN:n mielestä jutussa olisi ollut hyvä kertoa tarkempia yksityiskohtia lähteen esittämien väitteiden tueksi. Toimittaja oli jutussa kuvaillut tiedonhankintaansa pelkästään toteamalla ”törmänneensä äärimmäisen arkaluonteiseen asiaan, jonka varmentaminen vei vuoden”. Jutussa käsitelty poliitikko ei ollut vastannut toimituksen esittämään kirjalliseen haastattelupyyntöön, jossa oli yksilöity tarkasti, mistä tiedusteltavassa asiassa oli ollut kysymys. Lähdesuojan merkityksen huomioon ottaen JSN piti hyväksyttävänä myös sitä, että lähteelle oli luvattu suoja oikeudenkäyntiin asti.

4915/SL/12. Toimitus olisi palvellut lukijoitaan paremmin kertomalla tarkemmin tiedonhankinnastaan ja anonyymilähteeltä saamastaan kirjallisesta lupauksesta todistaa asiassa tarvittaessa oikeudessa. Kantelija joutui erittäin kielteiseen julkisuuteen kunnallisen osakeyhtiön epäselvyyksiä käsittelevässä jutussa, vaikka olikin saanut vastata toimituksen kysymyksiin samassa yhteydessä. Kokonaisuutena jutun puutteet eivät olleet niin merkittäviä, että ne olisivat johtaneet JSN:n huomautukseen.

6116/SL/16. Toimituksen olisi pitänyt kertoa lukijoille riittävämmiin, miten se oli arvioinut julkaisemiensa tietojen luotettavuutta. Lehdellä oli kuitenkin ollut riittävät perusteet haastattelun julkaisemiseen nimettömänä. Päätoimittaja oli selvittänyt JSN:lle uskottavasti toimituksen tarkistaneen huolellisesti lähteensä taustat ja haastattelumateriaalin. Vainon kohteeksi maassaan joutunut nimetön

turvapaikanhakija oli arvostellut jutussa muslimien käyttäytymistä ja kertonut tarinoita muslimivastaisista keskusteluista.

Tietojen varmistamisesta kertominen heti jutun yhteydessä on tärkeää varsinkin epäselvissä tapauksissa. Toimitus ei voi jäädä odottelemaan, että kukaan ulkopuolinen todistaisi julkaistun tiedon oikeaksi, jos sen paikkansapitävyys on perustellusti kyseenalaistettu.

6704/YLE/17. Toimitus oli tulkinnut lähteen tosiasiana esittämän väitteen hänen mielipiteekseen. Tästä ei kuitenkaan kerrottu ohjelmassa, eikä väitteen paikkansapitävyyttä ollut myöskään tarkistettu muista lähteistä. Arvion esittäminen tosiasiana oli olennainen asiavirhe, joka olisi pitänyt korjata viimeistään, kun toimitus oli saanut tietää siitä kantelijan oikaisupyynnössä. Toimitus ei ollut perustellut juttunsa väitettä, ja myöhemmin sen paikkansapitävyyttä oli tuettu vain yhden anonyymilähteen asiasta tekemällä arviolla.

4902/R/12. Radiotoimitus rikkoi hyvää journalistista tapaa, kun se ei ollut kertonut kuulijoilleen, miten se oli varmistanut anonyymilähteen tietoja tai oliko se edes yrittänyt tavoitella jutussa käsittelemäänsä kansanedustajaa. Kansanedustaja joutui erittäin kielteiseen julkisuuteen, kun hänen kerrottiin yöllisen vierailunsa aikana unohtaneen kannettavan tietokoneensa rikollisjärjestöksi luokiteltavan moottoripyöräkerhon tiloihin. JSN:n mielestä toimituksen olisi pitänyt hakea vahvistusta uutisoimilleen tiedoille tai jatkaa kansanedustajan tavoittelemista kommenttia varten.

Tietojen paikkansapitävyyden varmistaminen jo ennakolta on tärkeää varsinkin henkilöiden arvostelussa. Toimituksen pitäisi kertoa kaikki arvosteluun liittyvät olennaiset tiedot. Laiminlyöntiä ei voi perustella tietojen varmistamisen aiheuttamalla ylimääräisellä vaivannäöllä.

2040/IL/94. Lehti sai neuvoston huomautuksen, kun se oli jatkanut paikallisen pankin arvostelusta, vaikka julkaistut tiedot olivat osoittautuneet puutteellisiksi. Toimitus oli suhtautunut kertomiinsa tietoihin jo alun perin leväperäisesti ja pitänyt niiden varmistamista tarpeettomana.

2938/AL/00. Toimittaja ei ollut edes yrittänyt varmistaa väitteittensä paikkansapitävyyttä ennen julkistamista. Mahdollisuudet jutun kohteen samanaikaiseen kuulemiseen ja tietojen tarkistamiseen olisivat olleet neuvoston mielestä vähintäänkin kohtuulliset.

Käsittelyn todenmukaisuus vaarantuu herkästi, jos juttu on perustunut vanhentuneeseen tietoon tai jos toimitus on laiminlyönyt ajankohtaisten tietojen hankkimisen. Vastuulliseen journalismiin eivät JSN:n mielestä kuulu myöskään toimituksen ”vastuuvapauslausekkeet”. Mahdollisten virheiden tunnustaminen jo etukäteen voi päinvastoin olla osoitus siitä, että toimitus on valmis hyväksymään tekemänsä virheet jo ennen niiden julkaisemista.

5603/YLE/14. Toimituksen olisi pitänyt kertoa katselijoille ohjelmaan sisältyneestä vanhentuneesta ja kantelijan kannalta epäedullisesta tiedosta. Neuvosto piti langettavassa ratkaisussaan raskauttavana sitä, että toimitus ei ollut hankkinut ajankohtaisempaa tietoa, vaikka oli tiennyt sen olemassaolosta ja saatavuudesta.

6700/YLE/17. Eduskunnan vierailijoista verkossa julkaistuun henkilöluetteloon oli jäänyt virheitä, kun toimitus ei ollut tarkistanut riittävästi kaikkia listalla mainittuja vierailijoita. Vaikka heidän tavoittelemisen olisi ollut mahdollista, toimitus ei ollut tätä edes yrittänyt. Yleisölle ei myöskään kerrottu riittävän tarkasti virheiden mahdollisuudesta. Jutussa oli pelkästään huomautettu virhemarginaalia lisäävän sen, että henkilöt jouduttiin tunnistamaan nimien perusteella. Kaksi nimeä oli yhdistetty listalla väärään samannimiseen henkilöön ja kolmessa tapauksessa henkilöiden tittelit olivat epätarkkoja. Toimitus oli päätellyt heidän henkilöllisyytensä julkisista lähteistä pelkän nimen perusteella.

Yleisökyselyt. Toimitusten omat yleisökyselyt ja -äänestykset voivat olla arveluttavia journalismin uskottavuudelle. Vastausten tulkinnessa ei pystytty varmistumaan vastaajajoukon koostumuksesta tai estämään saman henkilön osallistumista kyselyyn useampaan kertaan. JSN:n mielestä toimitusten olisikin arvioitava tarkasti, mitä asioita ne haluavat yleisöäänestyksissä ylipäättään selvittää ja miten epävarmuuksista ja manipulaation mahdollisuuksista kerrotaan tulosten yhteydessä. Etenkin kiistanalaisia kysymyksiä käsitteleviä äänestyksiä saatetaan manipuloida hyötymisen tai vahingoittamisen tarkoituksessa.

6331/SL/16. Neuvosto ei voinut selvittää, oliko ulkopuolisella manipulaatiolla vaikutettu lehden lukijäänestyksen tuloksiin. Yhdysvaltain presidentinvaaleja koskevaa verkkolehden äänestystä oli saatettu manipuloida ulkopuolelta, vaikka toimitus oli pyrkinyt varmistumaan äänestyksen luotettavuudesta.

Faktan tarkistus. Poliitikkojen puheiden paikkansapitävyyttä arvioidaan usein jälkikäteisellä faktan tarkistuksella yksilöimällä virheelliset väitteet ja kertomalla näitä korvaavat paikkansapitävät tiedot. Paikkansapitämättömät väitteet on usein lueteltu esittäjänsä mukaisesti. ¹¹

Vaalikampanjaehdokkaat perustelevat esimerkiksi mielipiteitään herkästi tosiasiaina, vaikka mielipiteiden paikkansapitävyyttä voidaan arvioida vain suhteessa niihin viitattaviin faktoihin. Median kritiikittömästi toistamat väitteet saattavat muuttua perusteettomiksi faktoiksi, jos poliitikkojen annetaan vertailla toisiinsa riippumattomia asioita tai jättää huomioimatta asioiden välisiä laajempia yhteyksiä. Myös poliittiset tavoitteet voivat jäädä epämääräisiksi, jos niitä koskeviin väitteisiin sisällytetään samanaikaisesti sekä todenmukaisia että paikkansapitämättömiä tietoja.

Luotettavuuden ulkopuolisessa arvioinnissa onkin usein olennaisinta se, mitä poliitikko on jostakin syystä jättänyt kertomatta. Poliitikkoon liitettäviä faktoja voidaan varmistaa vain hänen historiaansa koskevin tietoina, kuten esimerkiksi sen perusteella, mitä poliitikko on tehnyt tai sanonut aiemmin. Poliitikon esittämien lupauksen noudattaminen hänen mahdollisen valintansa jälkeen jääkin journalistien myöhemmin selvitettäväksi. ¹²

Haastattelun tarkastaminen

Tarkastamisen periaatteet. Jutun mahdollisilta virheiltä ja niiden ei-toivotuilta seurauksilta on mahdollista välttyä haastattelun tarkastamisella. Kyse on

haastatellun oikeudesta tutustua omien lausumiensa asianmukaiseen julkaisemiseen. Journalistin ohjeet kehottaa toimituksia suostumaan haastatellun tarkastamispyyntöön, jos julkaisuaikataulu sen mahdollistaa. Tarkastamisen tarkoituksena on varmistua, että toimittaja on ymmärtänyt hänelle kerrotut asiat haastateltavan tarkoittamalla tavalla, mutta ei siitä, että haastateltu voi varmistua siitä, että juttu on toteutettu hänen haluamallaan tavalla. ¹³

Tarkastusoikeus on henkilökohtainen, eikä toimituksella ole oikeutta tarjota tarkastamista kenellekään ulkopuoliselle, joka voisi myös muokata haastatellun sanomisia ilman hänen tietämättään. Haastateltu ei voi laajentaa myöskään omaa tarkastamisoikeuttaan muiden jutussa haastateltujen sanomisiin.

Tarkastusoikeus ei ole ehdoton, vaan toimituksen velvoite on kirjattu Journalistin ohjeisiin maininnalla ”on syytä suostua”. JSN ei pysty päättelemään, mitä asiasta on sovittu, jos osapuolten käsitykset poikkeavat merkittävästi toisistaan. Tarkastamisesta olisikin sovittava selkeästi haastateltavan kanssa viimeistään haastattelun aikana, koska myöhempi sopiminen on pitkälti toimituksen harkinnan varassa. Vaikka tarkastamista koskeva lupaus myös sitoo toimitusta, laiminlyönnistä ei välttämättä aiheudu ongelmia, jos sitaateissa ei ole virheitä.

5320/SL/13. Toimittajan ja haastateltavan välinen sopimus haastattelun tarkastamisesta ei ollut toteutunut, mutta Journalistin ohjeita ei rikottu, kun laiminlyönti ei ollut vakava. Eriävän mielipiteen mukaan pyyntöön olisi pitänyt suostua, kun tarkastaminen oli nimenomaisesti luvattu haastateltavalle. Myös jutun julkaisuaikataulu olisi sen mahdollistanut.

Tarkastaminen voidaan rajata jutun faktoihin sekä haastateltavan sitaatteihin ja niiden asiayhteyteen. Tarkastusoikeus ei ulotu koko juttuun, vaikka sen lähettäminen voikin olla perusteltua, jos aihe on poikkeuksellisen hankala ja juttuun saattaa sisältyä olennaisia asiavirheitä. Tarkastusmahdollisuuden myöntäminen tavanomaista laajempaan on perusteltua myös pitkäkestoisissa henkilöhaastatteluissa, joissa haastateltava on saattanut ilmaista itseään epäselvästi. Tarkastamisen laajuuteen vaikuttaa myös käsitellyn asian merkittävyys ja haastatteluun sisältyvät yksityiselämän tiedot.

3124/AL/02. Tarkastamisesta kieltäytymistä ei voinut neuvoston mielestä perustella toimittajan työrutiineilla ja ajan puutteella. Toimittaja oli kertonut haastatellulle tekstiviestillä jutun vastanneen sisällöllisesti tämän kertomaa. Lisäksi koko käsikirjoituksen lähettäminen tarkastettavaksi olisi ollut vaikeaa, kun haastateltu oli muuttamassa eikä hänellä ollut sähköpostia.

4728/SL/11. Haastattelun tarkastaminen osoittautui aikataulusyistä mahdottomaksi, kun juttu oli ehditty jo lähettää painoon. Tarkastaminen viivästyi, kun haastateltu oli vaatinut sitä sähköpostitse vasta lehden ilmestymistä edeltävänä iltana. Lehti ei rikkonut hyvää journalistista tapaa.

5809/AL/15. Lehteä huomautettiin hyvän journalistisen tavan rikkomisesta, kun se oli suhtautunut kannalleen haastatellun tarkastusoikeuteen ylimalkaisesti, eikä kantelija ollut ehtinyt tarkastaa sanomisiaan ajoissa. Lehden tarjoama tarkastamisen

aikataulu oli ollut kohtuuttoman lyhyt, varsinkin kun toimitus oli tiennyt kantelijan tavoittamisen olevan vaikeaa. Hän oli yrittänyt sopia tarkastusajankohdasta ennakkoon, mutta lehti ei ollut tähän suostunut

Haastateltavan oikeuksien kannalta on eri asia, voiko toimittaja edellyttää haastateltavalta erillistä tarkastuspyyntöä vai onko hänelle tarjottava tarkastamisen mahdollisuutta oma-aloitteisesti. Tarkastamisen erillinen tarjoaminen olisi reilua julkisuuteen tottumattomalle haastateltavalle, joka ei tunne journalismin eettisiä käytäntöjä. Mediatyhteistyöhön tottuneella haastateltavalla on suurempi vastuu esittää itse tarkastamista.

4904/SL/12. Toimittaja olisi toiminut esimerkillisesti, jos hän olisi varmistanut lähettämänsä juttuluonnoksen saapumisen oikeaan osoitteeseen. Laiminlyönnistä ei kuitenkaan aiheutunut kohtuutonta haittaa, kun kyse ei ollut henkilöhaastattelusta, vaan haastatellun asemansa perusteella antamista vastauksista toimittajan kysymyksiin.

5284/SL/13. Lehti ei rikkonut Journalistin ohjeita, kun haastateltu ei ollut pyytänyt erikseen sitaattiansa tarkastamista. Niiden lähettäminen olisi kuitenkin ollut reilua haastatellulle entiselle pitkäaikaisasunnottomalle, vaikka toimittajalla ei ollutkaan perusteita epäillä tämän harkintakykyä vastata kysymyksiin.

Haastattelun muuntelu. Journalismieettisiä ongelmia voi kuitenkin syntyä siitä, jos haastateltavat haluavat enemmän päättää itseään koskevasta julkisuudesta. Toimitukset saattavat suostua heidän esittämiinsä muutostoiveisiin muotoilla sanomisia itselle mieluisammaksi, vaikka jutussa ei olisikaan asiavirheitä.

Haastateltavaksi suostuminen kattaa lähtökohtaisesti haastatellun lausumien julkaisemisen Journalistin ohjeissa määritellyllä tavalla. Haastateltava ei voi muokata jutun aihetta, näkökulmaa, sävyä tai juttuun sisällytettäviä toimituksellisia tulkintoja tai arvioita. Yksiselitteiset virheet tai väärinkäsitykset voidaan korjata, mutta sitaattien tiivistäminen ei useimmiten edellytä koko juttusisällön muokkaamista.

Toimittajan ei tarvitse myöskään toteuttaa kaikkia haastatellun esittämiä jutun muutoksia varsinkaan, jos kyse on sanomisten olennaisesta jälkikaunistelusta. Kieltäytymisestä olisi kuitenkin kerrottava tarkastamisen aikana. Jos muutokset on hyväksytty, sitaatit on julkaistava haastateltavan tarkoittamassa muodossa, eikä hänen aiempia lausuntojaan sovi käsitellä erikseen.

122/AL/73. Lehti oli korjannut tekemäänsä haastattelua, mutta oli liittänyt sen yhteyteen erillisen ”Sanoja, jotka opetusministeri halusi niellä” -jutun, jossa vertailtiin toisiinsa haastattelutilanteessa syntyneitä ja julkaistavaksi hyväksytyjä tekstejä. Menettely oli JSN:n mielestä hyvän journalistisen tavan vastaista. Haastateltava oli tehnyt juttuun korjauksia, jotka lehden mielestä olisivat merkinneet hänen kantansa muuttumista olennaisissa kysymyksissä.

1595/SL/89. Toimituksen ja toimihenkilön välisessä kiistassa oli esitetty väite väitettä vastaan. Asiaa ei ratkaistu, kun JSN ei voinut selvittää todellisia tapahtumia tai mitä haastateltava oli jutussa sanonut. Lehti ei ollut esittänyt vakuuttavia perusteluja vakaville syytöksilleen, mutta arvostelun kohde oli saanut puolustautua omalla kannanotollaan ja korjata virheellisiksi mieltämänsä jutun tiedot.

Toimittajan ja haastateltavan kesken voi syntyä erimielisyyttä haastateltavan sanomisten käytöstä jutussa. Hyvän journalistisen tavan puitteissa haastatellulle voidaan antaa mahdollisuus vaikuttaa jutun lopputulokseen. Tämä ei kuitenkaan poista toimittajan oikeutta kertoa jutussa omista haastattelun aikaisista havainnoista tai luonnehtia haastateltavaa ja hänen toimintaansa.

4556/AL/11. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, vaikka haastateltavan ja toimituksen näkemykset haastattelun tarkastuksesta olivat eronneet toisistaan ja haastateltavat eivät olleet tyytyneet jutun lopputulokseen. He eivät olleet esittäneet mahdollisten virheiden korjaamista tai oman kannanoton julkaisemista myöhemmin. Jutussa ei myöskään ollut arkaluontoiseksi ja yksityiselämän suojaa rikkovaksi katsottavaa tietoa.

5719/AL/15. Toimitus oli ottanut huomioon joitakin haastatellun juttuun esittämiä muutoksia, mutta oli pitänyt kiinni jutun näkökulmasta, jonka hänen lausuntonsa olivat synnyttäneet toimittajalle. Haastateltava ei ollut osoittanut olosuhteiden muuttuneen olennaisesti haastattelun jälkeen. Neuvoston mielestä toimitus noudatti hyvää journalistista tapaa. Jutun muokkauksen sijasta toimitus olisi julkaissut asiassa hänen oman kannanottonsa, mutta sen sisällöstä ei päästy sopimukseen, kun kantelija ei suostunut poistamaan siitä toimituksen loukkaamina pitämiä kohtia. Päätoimittaja saattoi tämän takia kieltäytyä julkaisemasta kannanottoa vaaditussa muodossa.

6073/AL/16. Hyvää journalistista tapaa ei rikottu, kun kantelijan juttuun esittämissä korjausehdotuksissa oli ollut kysymys häntä koskevasta luonnehdinnasta eikä hänen lausumistaan tai korjattavista asiavirheistä.

4807/SL/12. Toimitus saattoi journalistisen päätösvaltansa puitteissa editoida juttuaan myös haastatellun tekemän tarkastuksen jälkeen, kun muokkauksella ei vääristely haastateltavan lausumia. Kantelijan korjauspyyntö ei ollut tosiasiasa kohdistunut jutun mahdollisiin asiavirheisiin, vaan toimituksen päätösvaltaan kuuluviin journalistisiin ratkaisuihin.

¹ Heikki Kuutti: Journalistisen työprosessin jäljillä Media & Viestintä 3-4/2017

² Etenkin poikkeuksellisessa kriisitilanteessa työnantajan vaatimukset määrittävät merkittävästi toimittajan omia valintoja. Hän saattaa tällöin mieltää journalismin omaan henkilökohtaiseen moraaliin pohjautuvaksi vaistonvaraiseksi toiminnaksi. Toisaalta ”talon tavat” ohjaavat myös yksilöetiikkaa, eikä toimittajien henkilökohtainen etiikka voi olla ristiriidassa uutisvälineen linjan kanssa. Laura Juntunen: Journalistinen etiikka kriisissä. Media ja Viestintä 2/2009

³ Tämänlaisessa tilanteessa voidaan perustellusti kysyä, kuinka kriittisesti esimerkiksi taloustoimittaja pystyy käsittelemään jutussaan itsensä omistamaa yritystä tai kuinka kriittisesti urheilutoimittaja voi kertoa harrastamastaan ja rakastamastaan lajista.

⁴ Ongelmaksi voi muodostua esimerkiksi muuttujien välisen kausaliteetin osoittaminen, jos analyysin tulokset voivat viitata useampaan taustatekijään, eikä yksittäisten poissulkeminen ole mahdollista. Esimerkiksi jutussa käsiteltyjen poikkeuksellisen laajojen sairaalakuolemien taustalla on saattanut vaikuttaa potilaiden jo lähtökohtaisesti

heikompi terveydentila. Kyse ei olisi silloin ainakaan siitä, että viranomaiset olisivat laiminlyöneet potilasturvallisuuden valvonnan.

⁵ Tekijä sai kuulla IRE:n datajournalismin konferenssissa Yhdysvalloissa ongelmaa osuvasti kuvaavan esimerkin, jossa toimitus oli selvittänyt aseluvan haltijoita ja aseiden sijainteja. Lehti oli saanut aseluparekisteriä koskeneen tietopyyntönsä yhteydessä pyytämiensä tietojen lisäksi tietoja aseluvan menettäneistä henkilöistä ja lupaperuutusten perusteista kuten mielenterveysongelmista.

⁶ Lööppien eettisyyttä arvioi JSN:n ohella myös Mainonnan eettinen neuvottelukunta. Tulkinnan lopputulos riippuu siitä, arvioidaanko journalismia vai mainontaa. Mainonnan eettisen neuvoston (37/2005) mukaan kyseinen myyntijuliste oli mainonnan kansainvälisten perussääntöjen vastainen, koska se oli ollut laajalti esillä julkisessa tilassa eikä lapsilla ollut käytännössä mahdollisuutta välttää sen näkemiseltä. MEN:n mukaan myyntijuliste pakotti lukevan lapsen kohtaamaan asioita, jotka eivät olleet hänen iälleen ja kehitystasolleen sopivia sekä riisti vanhemmalta mahdollisuuden auttaa lasta kohtaamaan asioita hänelle sopivaan tahtiin.

⁷ Timo Vuortama: Todennäköiset syyt. Journalisti 19/1991.

⁸ Timo Vuortama: Hyvä lehtimiestapa. Kustannus Mäkelä 1984.

⁹ Sarjakuvassa ei myöskään viitattu ”Hilkan” kevytkenkäisyyteen. Kahvilan asiakas oli saanut sarjakuvassa sairaskohtauksen ja halunnut sen takia päästä lepoasentoon.

¹⁰ Ville Manninen: Trust and trustworthy sourcing in Finnish online journalism. Divergences in audience expectations and journalists' practices. Jyväskylän yliopisto 2019.

¹¹ Julkisuuteen esitettyjen väitteiden paikkansapitävyyteen erikoistunut *Faktabaari* kerää tarkistamiaan väitteitä omalla seurannalla ja verkkosivuilleen saamistaan vihjeistä. Tarkistuksessa analysoidaan esitettyjä väitteitä vertaamalla niitä eri lähteistä saatavilla olevaan tietoon. Väitteen paikkansapitävyys vahvistuu, jos luotettavista lähteistä kerätty tieto tukee väitettä. Päinvastaisessa tilanteessa väite kumotaan tai asetetaan kyseenalaiseksi.

¹² Heikki Kuutti: Varmistusjournalismin työkäytännöt. Jyväskylän yliopisto 2015

¹³ Haastattelua koskeva JSN:n periaatelausuma 1981. Toimittaja on saattanut tehdä haastateltavan kanssa keskinäisiä sopimuksia jutun tarkastamisesta. Eettisesti on erityisen arveluttavaa sopia jutun julkaisemisesta, vasta kun haastateltu on sen kaikilta osin hyväksynyt. Tällaisen haastattelun vaatimuksen kohdalla toimittajan olisikin parempi pidättäytyä haastattelun tekemisestä ja toteuttaa juttu muulla tavoin.